

JACK LAINPELTO

Ämnade för restaurangarbete? - Om politisk styrning och lågutbildade ungdomars väg fram till arbetsmarknadens tröskel.

Doktorsavhandling i tjänstvetenskap vid Lunds universitet, Institutionen för service management och tjänstvetenskap (ISM), 2018.

Peter Håkansson

Avhandlingen "Ämnade för restaurangarbete?" tar sitt avstamp i den moms-sänkning som skedde den 1 januari 2012 på restaurang och cateringtjänster, då momsen sänktes från 25 till 12 procent. Motivet för momssänkningen var att stimulera efterfrågan på okvalificerad arbetskraft. Tanken var att när momsen sänktes, skulle restaurangpriserna sänkas och då skulle efterfrågan på restaurangföretagens tjänster öka, vilket i sin tur borde leda till ökad efterfrågan på unga, lågutbildade personer. Argumentet att det särskilt skulle vara denna grupp som skulle anställas var att restaurangbranschen redan då hade en hög andel unga, lågutbildade som arbetade i branschen (SOU 2011:24). Det som däremot inte diskuterades, vare sig i förarbetena eller i debatten i övrigt, var hur lågutbildade ungdomar skulle lockas av tanken att bli restaurangarbetare. Snarare sågs ungdomar som en resurs som kunde ledas till olika branscher, men hur denna styrning skulle gå till fick mindre uppmärksamhet.

Det är denna politiska styrning som Jack Lainpeltos avhandling handlar om är – hur staten styr medborgaren och samtidigt upprätthåller en bild av den autonoma medborgaren. Lainpelto väljer att använda Michel Foucaults maktperspektiv som teoretisk utgångspunkt. Centralt blir då sanningsspelet, där makten etablerar sanningar som medborgarna internaliserar och gör till sina egna. Dessa sanningar har egenskapen att de upplevs som självklara; något som inte går att säga emot eftersom "alla" vet att det är så. Ett exempel på en sådan sanning, i detta sammanhang, är den om utbildning som en för-

FÖRFATTARE

Peter Håkansson, fil. dr ekonomisk historia
Malmö universitet, peter.hakansson@mau.se

utsättning för anställning. Berättelsen om kunskaps- och informationssamhället blir även berättelsen om ökade kunskapskrav och i den berättelsen finns det inte utrymme för de lågutbildade. En förlängning av detta resonemang blir att lågutbildade endast kan anställas om anställningen subventioneras. Det senaste decenniets arbetsmarknadspolitik har visat flera exempel på insatser där lågutbildade ska subventioneras till anställning. Bortsett från den sänkta restaurangmomsen 2012, finns även skattereduktionen på hushållsnära tjänster (SOU 2008:57) samt nystartsjobben som infördes 1 januari 2007 (Regeringens proposition 2006/07:1). Centralt i sanningspelet finns subjekten. I detta fall utgörs subjekten av de lågutbildade och arbetslösa ungdomarna. Subjekten underordnas i linje med rådande sanningspolitik och särskilt intressant är det att studera hur subjekten talar om sig själv i förhållande till sanningspolitiken. Lainpelto kallar maktens, dvs. statens, berättelse för ”den stora berättelsen” och ungdomarnas berättelser för ”de små berättelserna”. För den stora berättelsen har Lainpelto excerperat 17 utredningsbetänkande från statliga utredningar (SOU) åren 1980–2011. Lainpelto's slutsats är att under denna tidsperiod etablerade makten två sanningar: 1) Bilden av den ideala arbetaren som genom plikt och ansvar anpassar sig själv till en arbetsmarknad som ställer allt högre krav på utbildning och kompetens, och 2) bilden av den avvikande arbetaren som riskerar att fastna i arbetslöshet på grund av låg utbildning och ett oansvarigt beteende.

Det finns flera problem med Lainpelto's tillvägagångssätt att finna dessa ideal. Det första är att SOU-betänkanden inte enbart talar med den styrande maktens röst. En statlig utredning är en självständig statlig myndighet. En utredning kan vara en parlamentarisk utredning eller kan ledas av en särskild utredare. Ofta deltar representanter för olika särintressen i utredningen som experter. Ofta avger dessa experter särskilda yttranden. Statens offentliga utredningar kan ses som en institutionaliserad form av den korporativistiska staten. För att fånga maktens röst (dvs. statens röst) borde Lainpelto kompletterat utredningsbetänkandena med propositionstexter och regeringsförklaringarna. Det andra problemet med att använda SOU-betänkanden under 30 år är Lainpelto's ambition att identifiera en eventuell förändring i maktens språkbruk och syn på utbildning och arbetslöshet. Lainpelto tycker sig se en viss förändring, men samtidigt blir analysinstrumenten för att identifiera denna förändring svaga och bygger i huvudsak på tolkningar av vissa skrivningar. Ett tredje problem med att använda dessa 17 betänkande är att det inte framgår hur dessa valts ut. Under de trettio år som Lainpelto studerat kom det ut avsevärt fler betänkanden än dessa 17 som behandlade arbetsmarknad, utbildning och övergången från skolan till arbetsmarknaden. Ett annat urval hade möjligen lett till andra slutsatser.

Bortsett från dessa metodproblem finns det även ett annat problem som berör det historiska perspektivet. Diskussionen om utbildning kontra arbetslöshet

startade inte 1980. Den har en mycket längre historia. Diskussionen fanns när lärlingsskolan skulle etableras 1918, men även i den diskussion under 1930-talet som har kommit att kallas "springpojkeproblematiken". Redan 1927 menade Socialstyrelsen att de ungdomar som börjar arbeta som springpojkar har en mycket högre arbetslöshetsrisk än de som väljer en lärlingsutbildning (Sociala meddelanden 1927). Den bilden av den ideale arbetaren har inte vuxit fram de senaste 30 åren, utan har en mycket längre historia.

Avhandlingens styrka är intervjuerna med ungdomarna. Lainpelto har djupintervjuat 17 ungdomar som nyligen påbörjat en restaurangutbildning. I intervjuerna beskriver ungdomarna upplevelserna av hur det var att vara arbetslös, vändpunkten och sina drömmar om framtiden. Intervjuerna bekräftar den sanningspolitik som staten har etablerat; det är svårt att hitta en anställning för den som saknar utbildning, den lågutbildade förnekas möjligheter och har förlorat rätten att välja. Samtidigt menar Lainpelto att det finns ett alternativt, entreprenöriellt sätt att tänka, tala och iscensätta praktiker. Ungdomarna lyfter fram den egna förmågan ("du måste fixa det själv"), behovet av kontakter och inte minst behovet av att kämpa och gå förbi hinder.

Livet som arbetslös beskrivs i avhandlingen dels i hur det är att vara inskriven på arbetsförmedlingen, dels livet bortom arbetsförmedlingen. I beskrivningen av arbetsförmedlingen möts vi av de bilder som Roland Paulsen (2015) beskrivit. Det finns en meningslöshet och krav på att söka arbeten som den arbetssökande vare sig vill ha eller är behörig för, vilket leder till olika motståndstrategier för att slippa bli avstängd och få a-kasseersättningen indragen. För att koppla arbetsförmedlingen till statens styrning av medborgaren och Foucaultperspektivet kan sägas att arbetsförmedlingen blir en teknik för makten att föra ut sanktioner. Det finns även en värld bortom arbetsförmedlingen. Här vittnar ungdomarna om det sociala trycket från vänner och familj. Här kan även placeras det som Lainpelto kallar "Den synligjorda arbetslösheten". Den arbetslöse kan inte köpa kläder och andra saker som visar på status. Ungdomarna menar att som arbetslös får de en "halvsunkig framtoning".

Det är dock i denna värld bortom arbetsförmedlingen som vändningen finns. Det är när den arbetslöse sitter hemma som den börjar titta på matlagningsprogram. Detta, i kombination med ungdomarnas bilder av framtiden, leder till föreställningar om en ny framtid. Det finns en vilja att förändra livet och i ungdomarnas drömmar om framtiden finns arbete, eget boende, familj och utlandssemester. Föreställningarna om livet som restaurangarbetare har till stora delar formats av matlagningsprogrammen och TV-kocken. Föreställningarna innehåller idéer om kreativitet (frihet att prova nya smakkombinationer), respektabel yrkeskunskap och prestige (som kock, till skillnad från servering). För de få respondenter som

provat på det riktiga restauranglivet finns det dock något av en praktikchock. De vittnar om en hård bransch med en tydlig hierarki och verbala attacker. Sammanfattningsvis är Jack Lainpeltos avhandling ett viktigt bidrag till förståelsen av arbetsmarknaden och arbetsmarknadsnormer. Den ifrågasätter de sanningar och de ideal som vi så ofta tar för givna – nämligen utbildningens betydelse. Avhandlingen undersöker dessa sanningar på en individnivå samt på vilket sätt dessa sanningar påverkar subjektets syn på sig själv. Slutsatsen är att det finns en annan verklighet, bortom maktens sanningsanspråk, som påverkar och formar ungdomarna. Avhandlingen visar även att matchningen mellan vakanser och de tilltänkta arbetare som ska fylla dessa platser, inte sker av sig själv. Dessa personer är människor med drömmar och framtidsplaner, men även med en historia med misslyckanden och erfarenheter.

REFERENSER

- Lainpelto, J. (2018). *Ämnade för restaurangarbete?*. Lunds universitet, Media-Tryck. Doktorsavhandling.
- Paulsen, R. (2015). *Vi bara lyder: en berättelse om arbetsförmedlingen*. Stockholm: Atlas
- Regeringens proposition (2006/07:1): *Budgetpropositionen för 2007, Utgiftsområde 13 Arbetsmarknad*. Sociala meddelanden (1927). nr. 3, s. 215–216.
- SOU 2011:24. *Sänkt restaurang- och cateringmoms: delbetänkande*. Utredningen om sänkt moms på vissa tjänster. Stockholm: Fritze.